

УДК 338.43:631.151.6
Д 45

ІНТЕГРАЦІЙНІ СИСТЕМИ В АГРОПРОДОВОЛЬЧІЙ СФЕРІ: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ

О. А. Дікарєв, аспірант

Національний університет біоресурсів і природокористування, м. Київ

Анотація. Узагальнено теоретичні підходи до визначення сутності поняття «інтеграція». Наведено авторське визначення терміну «інтеграційні системи в агропродовольчій сфері». Обґрунтовано основні напрями розвитку агропромислових інтегрованих систем, що здатні забезпечити сталий розвиток та продовольчу безпеку країни.

Ключові слова: інтеграція, система, агропродовольча сфера, стратегія, конкурентоспроможність.

Аннотация. Обобщены теоретические подходы к определению сущности понятия «интеграция». Приведено авторское определение термина «интеграционные системы в агропродовольственной сфере». Обоснованы основные пути развития агропромышленных интегрированных систем, способных обеспечить устойчивое развитие и продовольственную безопасность страны.

Ключевые слова: интеграция, система, агропродовольственная сфера, стратегия, конкурентоспособность.

Abstract. Theoretical ways concerning «integration» concept matter have been summarized. Authorial determination of the «integration systems in agricultural field» as been given. The basic ways of agricultural integrated systems development, which are able to provide steady development and food safety of the country have been proved.

Keywords: integration, system, agricultural field, strategy, competitiveness.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний стан агропродовольчої сфери змушує суб'єктів агробізнесу активно шукати можливості концентрації і централізації капіталу, ефективно використовувати наявні ресурси, оптимізувати витрати та визначати стратегії протидії конкурентам. Об'єктивні вимоги ринку, прагнення товаровиробників адаптуватися до змін у зовнішньому економічному середовищі зумовлюють розвиток інтеграційних процесів та систем.

Інтеграція охопила сьогодні фактично всі сфери сільського господарства: молочне тваринництво, овочівництво, кормовиробництво, виробництво яєць та м'яса птиці, м'ясне скотарство і свинарство. Відповідно співпраця між виробниками, переробниками сільгосппродукції та іншими структурами, які мають відношення до агропродовольчої сфери, забезпечить посилення позицій всіх сторін на ринку та зростання їх економічної ефективності. Тому активізацію інтеграційних систем в агропродовольчій сфері

можна розцінювати як ключовий фактор, що дозволить створити передумови для формування конкурентоспроможного виробництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Основні проблеми формування та розвитку інтеграційних систем в агропродовольчій сфері досліджувалися провідними українськими вченими: В. Г. Андрійчуком, П. П. Борщевським, П. І Гайдучьким, М. І. Долішнім, М. Ю. Коденською, І. І. Лукіновим, О. М. Онищенком, П. Т. Саблуком, О. М. Шпичаком, В. В. Юрчишиним та ін. При всій ґрунтовності проведених досліджень окремі аспекти становлення та розвитку інтеграційних систем в агропродовольчій сфері потребують подальшого вивчення, що і обумовлює актуальність обраної теми.

Окремі питання теоретико-методичного обґрунтування інтеграції залишаються недостатньо дослідженими. Зокрема, це стосується сутності економічної категорії «інтеграційні системи», обґрунтування стратегій розвитку інтеграційних систем в агропродовольчій сфері країни.

МЕТА СТАТТІ — обґрунтування пріоритетних напрямів розвитку інтеграційних систем, що забезпечать формування та розвиток конкурентоспроможної агропродовольчої сфери країни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Ретроспективний аналіз становлення інтеграційних систем в агропродовольчій сфері України показав, що наприкінці 1980-х рр. в країні активно почали створюватися аграрні та агропромислові об'єднання, відповідно в аграрній науці та практиці закріпилося поняття галузевого агропромислового комплексу (АПК), трохи пізніше — продуктового підкомплексу АПК. Інтеграційні процеси в планово-адміністративній економіці регулювалися районними та обласними органами управління сільськогосподарства, наділеними для цього відповідними повноваженнями та ресурсами.

У сучасній агропродовольчій сфері формування інтеграційних систем відбувається виключно на основі комерційних інтересів. Досить поширеним явищем стало створення агрохолдингів, агрофірм, стратегічних союзів підприємств, фінансово-промислових груп. Як правило, всередині них ринкові механізми замінюються організаційно-економічними інструментами координації, подекуди створюються організаційно-виробничі та організаційно-управлінські структури практично авторитарного типу.

Термін «інтеграція» походить від латинського слова *integratio* — обґрунтування (від *integer* — цілий) і означає об'єднання в єдине ціле раніше ізольованих частин [8, с. 359].

Економічний енциклопедичний словник визначає інтеграцію як поступове зближення та об'єднання економічних суб'єктів у процесі їх взаємодії (взаємовпливу, взаємопроникнення, взаємозбагачення) [3, с. 284]. Електронна економічна енциклопедія трактує інтеграцію як об'єднання в ціле будь-яких окремих частин; процес інтернаціоналізації господарського життя, зближення, об'єднання економік ряду країн; погоджений розвиток і взаємне доповнення підприємств, галузей економіки, регіонів і держав в інтересах більш ефективного використання ресурсів і більш повного задоволення потреб учасників цього процесу у відповідних товарах і послугах [2]. Відповідно до економічного словника агропромислового комплексу агропромислова інтеграція — це процес зближення і поєднання галузей

сільського господарства і промисловості, що веде до органічного синтезу цих важливих сфер суспільного виробництва і праці, їх гармонійної соціально-економічної єдності [10, с. 12].

Сучасний економічний словник дає наступне визначення: інтеграція — об'єднання економічних суб'єктів, поглиблення їх взаємодії, розвиток зв'язків між ними. Економічна інтеграція має місце як на рівні національних господарств цілих країн, так і між підприємствами, фірмами, компаніями, корпораціями. Економічна інтеграція проявляється в розширенні та поглибленні виробничо-технологічних зв'язків, спільному використанні ресурсів, об'єднанні капіталів, у створенні один одному сприятливих умов здійснення економічної діяльності, знятті взаємних бар'єрів [5, с. 12].

Академік П. Саблук [6, с. 255] визначає, що аграрно-промислова інтеграція — це процес поєднання (синтез) сільського господарства і промисловості (економічною передумовою якого є безперервність науково-технічного прогресу), що ґрунтується на суперечності виробничих взаємовідносин і різною мірою проявляється та вдосконалюється протягом всього розвитку суспільного виробництва.

Узагальнивши теоретичні підходи до визначення сутності інтеграції та проаналізувавши загальноприйняте визначення терміну «система» і пов'язані з нею цілі та функції, було обґрунтовано поняття «інтеграційні системи». Дійшли висновку, що інтеграційні системи в агропродовольчій сфері — це сукупність взаємопов'язаних процесів об'єднання та взаємодії різноманітних галузей сільського господарства, харчової та переробної промисловості, суб'єктів аграрного ринку з метою утворення цілеспрямованої гармонійної системи, що дозволить використовувати

її учасникам ефект від явищ синергичності та емерджентності.

Базисом інтеграційного розвитку агропродовольчої сфери повинна стати системна інтеграція як глибинний процес структурних перетворень в економіці всіх підрозділів інтеграційних формувань, завдяки яким мають виникнути оптимально збалансовані в територіально-економічному та соціальному планах господарства. Мова йде про своєрідну зміну якості системи економічних взаємозв'язків; інтегрування повинно становити не просто суму економік агропромислових підрозділів, а й деяку нову якість, більш досконалий господарський механізм [9, с. 14].

Дослідник А.А. Сахно вважає, що створення ефективної системи інтеграції, яка здатна ефективно впливати на постреформені процеси реструктуризації агропромислового комплексу, має здійснюватися з обґрунтуванням умов для її розвитку, напрямів і форм горизонтальної та вертикальної інтеграції в регіонах, економічним регулюванням, що забезпечує спільну заінтересовану діяльність усіх структур АПК у ринкових умовах [7, с. 44].

Науковці доходять висновку, що агропромислова інтеграція, яка ґрунтується на організаційному і технологічному поєднанні процесу виробництва з результатами кінцевої переробки та споживання, дає можливість зменшити кількість збитків виробничої діяльності, ефективно розподілити ресурси між суб'єктами інтеграції, підвищити конкурентоспроможність продукції на аграрному ринку, використовувати нові технології та техніку, акумулювати фінансові ресурси, підвищити інвестиційну привабливість сільськогосподарського виробництва [4, с. 256].

Залежно від спеціалізації учасників створюваних агропромислових об'єднань виділяються вертикальна

та горизонтальна інтеграція. Вертикальна інтеграція передбачає виробничо-фінансове об'єднання підприємств і організацій, що беруть участь у виробництві, поглибленій переробці та реалізації одного продукту (наприклад, свинини). У даний час вертикальна інтеграція найбільш поширена в молочному тваринництві та птахівництві, вона отримує все більш широке застосування в м'ясному скотарстві та свинарстві.

Горизонтальна інтеграція — це поєднання підприємств однієї сфери АПК без створення формувань інших сфер АПК і зі збереженням їх традиційних функцій. Горизонтальна інтеграція являє собою об'єднання підприємств з виробництва, переробки і реалізації декількох продуктів з різними постачальницькими, лізинговими, фінансово-кредитними та страховими організаціями, обмеженими певними територіальними рамками. Це найбільш перспективний варіант об'єднання, що веде до створення багатопрофільної корпорації.

Порівнюючи один з одним вертикальний та горизонтальний види інтеграції як системного утворення, слід визнати, що організація вертикально побудованих об'єднань, на відміну від горизонтальних формувань, охоплює весь процес виробництва — від вирощування сільськогосподарської сировини до її переробки, зберігання та продажу готової продукції. При цьому досягається безперервність технологічного процесу на всіх етапах виробництва і збуту, наскрізний контроль за якістю продукції, підвищується ефективність виробництва.

Одним з найбільш успішних моделей співпраці підприємств агропродовольчої сфери може бути створення інтеграційних формувань на основі довірливих відносин, у процесі яких переважна кількість сільгоспідприємств, що стають елементами інтеграційної системи, залишаються самостійними

юридичними особами, залучаючи в той же час значні інвестиційні ресурси.

Слід відмітити, що незавжди інтеграційні структури є ефективними. Причин цьому може бути декілька. Зокрема, корпоративні структури можуть мати лише формальні ознаки інтеграції у вигляді консолідованої власності та наявності материнської компанії, при цьому взаємодії цих структур не відпрацьовано, єдиної інфраструктури не створено.

По суті, такі формування не включені до складу єдиного технологічного ланцюга, а тому не мають внутрішніх передумов для економічного зростання. Також фактором, що стримує реалізацію переваг інтеграції в повному обсязі, є відсутність цілеспрямованої підтримки з боку держави в особі загальнодержавних та регіональних органів управління агропродовольчою сферою. Хоча за наявних обсягів бюджетної підтримки саме великі інтегровані структури здатні забезпечити якісний прорив у розвитку аграрного виробництва та забезпеченні продовольчої безпеки країни.

Інтеграційні виробничі системи мають очевидні переваги в економії на масштабах виробництва, скороченні транзакційних витрат, можливості додаткового залучення інвестицій та організації роботи з упровадження інновацій усіма учасниками. Разом з тим є й певні обмеження, характерні для будь-яких багаторівневих ієрархічних структур: подовження ланцюжка команд, ускладнення системи планування та контролю, інерційність механізму вироблення, узгодження та прийняття рішень тощо.

У сільськогосподарському виробництві внаслідок яскраво вираженої галузевої специфіки об'єктивно існує потреба у високій оперативності та гнучкості при прийнятті більшості виробничих і маркетингових рішень. В агропродовольчій сфері багато залежить від

некерованих чинників, тому ризики зниження якості менеджменту при створенні надвеликих інтегрованих структур жорсткого типу особливо великі.

Незважаючи на ризики та недоліки, українські науковці доводять, що вирішальне значення у формуванні нового структурно завершеного агропромислового комплексу має агропромислова інтеграція. Вона передбачає поглиблення таких технологічних, економічних, організаційних та інших зв'язків між сільськогосподарськими, промисловими підприємствами і розвиток різних агропромислових формувань, які забезпечують більш раціональне і високоєфективне використання всього виробничого потенціалу. В умовах ринкової економіки агропромислова інтеграція набуває нових рис, оскільки інтеграційні процеси пов'язані зі змінами власності економічних взаємовідносин між сільськогосподарськими підприємствами, в організаційній структурі виробництва та іншими чинниками [1, с. 22].

Важливим фактором розвитку інтеграційних систем в агропродовольчій сфері є їх соціальна складова. Адже більшість структурних елементів великих інтеграційних формувань (наприклад, дочірніх підприємств холдингів) є селоутворюючими, відповідно суттєве скорочення чисельності працівників у них може спричинити зростання соціальної напруженості в зоні діяльності

інтегрованих формувань. Регіональні органи управління спільно з інтегрованими структурами повинні знайти шляхи вирішення цієї проблеми, прийнятні для бізнесу і місцевої громади.

ВИСНОВКИ

Вважаємо, що можливі три основні шляхи розвитку інтегрованих агропромислових систем. По-перше, за підтримки держави можливо об'єднати українські агрохолдинги та автономних виробників у некомерційні партнерства (спілки, альянси) для лобювання інтересів, розробки єдиної стратегії, впровадження інноваційних проєктів, створення інформаційних блоків. По-друге, з подальшим розвитком глобалізації та інтеграції до світових економічних систем можливе злиття або поглинання вітчизняних агрохолдингів зі світовими лідерами. Третім напрямком розвитку є формування окремими компаніями конкурентоспроможних інтегрованих структур. За таким сценарієм можуть розвиватися лише найбільш великі структури, що мають стійкі позиції на ринку продовольства.

Розвиток інтеграційних систем в агропродовольчій сфері є об'єктивно необхідним. Лише великі аграрні формування можуть розраховувати на залучення значних зовнішніх інвестицій, без яких неможливий сталий розвиток економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- [1] **Дусановський, С.Л.** Економічні основи розвитку АПК в ринкових умовах [Текст] / С.Л. Дусановський, С.М. Білан. — Т. : Збруч, 2003. — 182 с.
- [2] Економічна енциклопедія [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://enbv.narod.ru>.
- [3] Економічний енциклопедичний словник [Текст] : у 2 т. / за ред. С.В. Мочерного. — Л. : Світ, 2005. — Т. 1. — 616 с.
- [4] **Мішеніна, Н.В.** Механізм формування інтеграційних процесів в АПК України [Текст] / Н.В. Мішеніна, А.В. Андрієнко // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. — 2010. — Вип. 263. — Т. 1. — С. 255–261.

- [5] **Райзберг, Б. А.** Современный экономический словарь [Текст] / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. — 2-е изд., испр. — М. : ИНФРА-М, 1999. — 479 с.
- [6] Реформування і розвиток підприємств агропромислового виробництва: посібник у питаннях і відповідях [Текст] / за ред. П. Т. Саблука. — К. : ІАЕ УААН, 1999. — 362 с.
- [7] **Сахно, А. А.** Удосконалення економічних відносин в інтегрованих агропромислових підприємствах [Текст] / А. А. Сахно // Економіка АПК. — 2004. — № 8. — С. 42–51.
- [8] Сучасна українська енциклопедія [Текст] / уклад. Н. Коноваленко. — Х. : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2004. — Т. 5. — 416 с.
- [9] **Філіпенко, А.** Інтеграційні перспективи України: бігравітаційна модель / А. Філіпенко // Економіка України. — 2005. — № 6. — С. 11–24.
- [10] Экономический словарь агропромышленного комплекса [Текст] / сост. А. В. Крисальный. — К. : Урожай, 1986. — 336 с.

© О. А. Дікарев

Надійшла до редколегії 19.10.2011

Статтю рекомендує до друку член редколегії ЗНП НУК
д-р екон. наук, проф. *І. О. Іртищева*